

зованих інтеграцією в нове для них соціокультурне простір. Не втрачає цього потенціала і пряме використання в роботі матеріала культурно-ознакомительного характеру: його експонування для іноземців проводиться на високому рівні особистої зацікавленості, також викликаній активізацією процесу духовної ідентифікації.

Присутність цього фактора, визначаючого в цілому значущість всієї гуманітаристики, переоцінити важко. Його роль особливо велика сьогодні, коли руйнується фундаментальні основи людського мироощущення, а індивідуалізація неупередливо зростає на ґрунті відчуження, неуверенності в надійності соціального оточення, девальвації базових загальнолюдських цінностей. Тем більшою відповідальністю наділено сьогодні справа викладання мови іноземцям, призначено здійснювати програму духовного об'єднання людства.

УДК 81'1:[165.194::316.752]

Черненко Г.А.
(Київ, Україна)

ПРИНЦИПИ ІЄРАРХІЧНОЇ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЦІННІСНИХ КОНЦЕПТІВ

В статті розглядаються проблеми ієрархічної систематизації ціннісних концептів. Звертається увага на змішування концептів різного рівня абстракції у працях з аксіологічної лінгвістики. Щоб уникнути цього, доцільно використовувати схему Е. Рош, як це робить М. Болдырев. Однак схема повинна бути модифікована з урахуванням категоріальних дихотомій «об'єкт – його оцінювана властивість» і «об'єктивне – суб'єктивне».

Ключові слова: систематизація ціннісних концептів, схема Е. Рош.

Автор рассматривает проблемы иерархической систематизации ценностных концептов. Обращается внимание на смешение концептов разного уровня абстракции в работах по аксиологической лингвистике. Во избежание такого смешения целесообразно использовать схему Э. Рош, как это делает Н. Болдырев. Однако ее следует модифицировать с учетом категориальных дихотомий «объект – его оцениваемое свойство» и «субъективное – объективное».

Ключевые слова: систематизация ценностных концептов, схема Э. Рош.

The author concerns the problems of hierarchical systematization of value concepts. The confusion between concepts with different abstraction degree in papers on axiological linguistics is regarded. It's is fruitful to use the scheme by E. Rosh for avoiding this confusion as N. Boldyrev has done. But the scheme should be modified with taking into account categorical dichotomies "object – evaluated attribute" and "objective – subjective".

Key words: value concepts systematization, scheme by E.Rosh.

Представлення ціннісних концептів у вигляді системи з ієрархічною структурою є складовою загальної проблеми їхньої категоризації. Чітке ієрархічне розрізнення ціннісних концептів за рівнем абстрактності застерегло би від потрапляння в один ряд таких різних за ступенем узагальненості концептів, як ЗДОРОВ'Я і ЛІКАР, ТОЛЕРАНТНІСТЬ і РЕГІОН, ХОРОШИЙ і РОЗУМНИЙ, ДОБРИЙ і ТЕПЛЕ ПАЛЬТО, СЛАВА і ДНІПРО що подобиємо навіть у дуже шанованих нами авторів. Наприклад, Н. Кравцова, досліджуючи оцінну категоризацію інтелектуальних здібностей людини в сучасній англійській мові, відносить до одного ієрархічного рівня (суперординатного – за схемою Е. Рош) і загальнооцінні категорії «good»/«bad», і частковооцінні категорії «able» / «unable», «intellectual»/«non-intellectual» [1: 10]. Є. Бартмінський, перераховуючи назви цінностей, наводить для ілюстрації список, що включає, зокрема, такі, різного рівня абстрактності, іменники: *tolerancja, kariera, sprawiedliwość, narod, urzqnd, region* тощо [2: 36]. Це свідчення того, що аксіологічна лінгвістика ще знаходиться на стадії становлення, її теоретичне підґрунтя вимагає уваги, і розкриття принципів ієрархічної систематизації ціннісних концептів не є тривіальним завданням.

Серед відомих мовознавців, предметом чиєї цілеспрямованої зацікавленості стала категоризація ціннісних концептів, можна вирізнити представників двох потужних лінгвоаксіологічних шкіл – польської та російської. Це Єжи Бартмінський [2; 3], Ядвіга Пузиніна [4], Микола Болдирев [5; 6], Надія Кравцова [1], Ігор Чекулай [7].

У працях польських дослідників основний акцент робиться на різних критеріях профілювання (виокремлення певної властивості об'єкта залежно від точки зору суб'єкта на нього) та категоризації цінностей. Їхні російські колеги, враховують багатовимірність системи ціннісних концептів, усвідомлено звертаючи увагу також на ступінь абстрактності концептів. Для цього М.Болдирев, як найбільш прийнятну, пропонує використовувати схему Е. Рош [5].

Нагадаємо, що, крім теорії прототипів, яка, власне, і зробила всесвітньо відомим ім'я дослідниці, Е. Рош розробила також триступеневу ієрархічну схему систематизації концептів. Вона виокремила суперординатний рівень найвищої абстрактності, наприклад: *рослини, тварини* тощо. Рівень базовий – родових понять, таких, як *дерево, квіти* та ін. або *риби, птахи* тощо. Третій рівень – ординатний, до якого належать категорії, співвіднесені з предметами, що зустрічаються нам у повсякденному житті: *дуб, береза, калина; мак, ромашка, троянда; щука, сом, карась; горобець, синиця, лелека* тощо [8].

М.Болдирев, адаптуючи цю схему для категоризації ціннісних концептів, наводить як приклад ієрархічну систему, що складається із концепту ПОРЯДОЧНИЙ та підпорядкованих йому концептів. Сам концепт ПОРЯДОЧНИЙ він розташовує на суперординатному рівні. На базовому рівні – концепт ВОСПИТАННИЙ. На субординатному – концепт ВЕЖЛИВИЙ [5].

Услід за М. Болдиревим, Н.Кравцова успішно використала цю, модифіковану у відповідності до особливостей ціннісних концептів, схему для оцінної категоризації інтелектуальних здібностей людини (на матеріалі англійської мови) [1].

Однак, звертає на себе увагу, що у Н. Кравцової, як уже зазначалося, на одному суперординатному рівні розташовані і загальнооцінні (*good/bad*), і частковооцінні категорії (*able/unable, intellectual/non-intellectual*). Ієрархія концептів, яку вибудовує у відповідності до цієї схеми М.Болдирев, загальнооцінних предикатів *добре/погано* не міс-

тить зовсім, хоча їхнє виокремлення традиційне для праць, присвячених мовній оцінці. 'Добре'/'погано' – це ті компоненти, без яких немислима жодна семантична одиниця з оцінною конотацією, тож абсолютно справедливо відповідні концепти були занесені А.Вежицькою у список семантичних універсалій-примитивів [9: 331]. На нашу думку, концепти ДОБРЕ/ПОГАНО мають бути розміщені на суперординатному – надпорядковому – рівні, оскільки саме їм підпорядковані всі без винятку ціннісні концепти. Щодо концептів ПОРЯДОЧНЫЙ і ВОСПИТАННЫЙ, які М.Болдирєв розводить по різних рівнях, гадаємо, вони цілком можуть бути ієрархізовані один по відношенню до одного в межах базового рівня за тим самим принципом, за яким систематизуються всі лексико-семантичні поля та репрезентовані ними концепти.

Схему можна також дещо доповнити, якщо взяти до уваги багатомірність оцінних категорій. На перший погляд, це мало би її ускладнити. Але насправді, роблячи видимими різні аспекти, задіяні в категоризації цінностей, ми лише чіткіше окреслюємо межі між різними ієрархічними рівнями, таким чином спрощуючи цю схему для розуміння.

Основні виміри, що обумовлюють складність ціннісної категоризації, це дихотомії «об'єкт – його оцінювана властивість», «об'єктивне – суб'єктивне». Розглянемо їх по порядку.

1. «Об'єкт – його оцінювана властивість».

У працях мовознавців-аксіологів нерідкістю є такі ряди прикладів ціннісних концептів, що містять іменники з конкретно-предметним значенням, назви явищ, ситуацій (*lekarz, nauczyciel, kaplan* тощо [4: 135]) або ж і конкретно-предметні, й абстрактні слова водночас (як у вищенаведеному прикладі з праці Є.Бартмінського [2: 36] або у В. Кононенка: *козак, Дніпро, доля, слава* [10: 10]).

Це свідчить про певний синкретизм концептів, які презентують об'єкт оцінки та оцінювану властивість, в свідомості дослідників. Однак лексеми-вербалізатори відповідних концептів в більшості своїй належать до різних граматичних категорій. Для концептів-об'єктів репрезентантами слугують іменники з переважно денотатною (за Ю.Степановим) семантикою (*подарунок, книга, лікар*), для концептів-атрибутивів – прикметники (*добрий, розумний, здоровий*) або ж іменники з переважно сигніфікатним значенням (*добро, розум, здоров'я*). Тож таке розрізнення не лише логічно, але й лінгвістично виправдане.

Оскільки на суперординатному, чи надпорядковому рівні в схемі Е.Рош ми розташували найбільш абстрактні концепти ДОБРЕ/ПОГАНО, то конкретно-предметні концепти опиняться на рівні субординатному – підпорядкованому, а атрибутивні, концепти-властивості – на рівні базових категорій.

2. «Суб'єктивне/об'єктивне»

Очевидно, що концептами, які містять найбільше інформації про об'єктивний стан речей, є найменш абстрактні концепти рівня субординатних, підпорядкованих категорій. Водночас ми пам'ятаємо, що цінність – створюється як результат оцінки людиною предметів об'єктивного світу за шкалою «добре/погано». Відтак відповідні концепти ДОБРЕ/ПОГАНО суперординатного рівня категоризації презентуватимуть «суб'єктивне» в чистому вигляді – оцінні відчуття чи думки людини щодо певних фрагментів реальності. Концепти проміжного базового рівня мусимо вважати двошаровими: в їхній структурі

представлені компоненти, співвіднесені як із зовнішнім об'єктивним, так і з внутрішнім суб'єктивним світами.

Щодо засобів вербалізації ціннісних концептів різних рівнів категоризації за схемою Е.Рош можна зробити такі висновки. Конкретно-предметні концепти субординатного рівня вербалізуються переважно лексемами з домінуючим денотатним семантичним компонентом на позначення предметів, явищ чи ситуацій, які слугують чи перешкоджають задоволенню різних потреб особистості й, таким чином, викликають у неї позитивні чи негативні емоції або інтелектуальні реакції: *хліб, одяг, ніч, енцефалітний кліщ, хвороба, аварія* та ін. Рівень базових ціннісних концептів вербалізується, як правило, за допомогою прикметників чи прийменників або абстрактних іменників, що мають переважно сигніфікатне значення, поєднане з конотативним (*розумний – розумно – розум, добрий – добре – доброта*). Варіанти вербалізації суперординатного рівня найвищої абстракції будуть залежати від морфологічних категорій та інтенсивності вираження властивості: *хороший – краший – найкраший, добре – краще – найкраще, добро; хороший – поганий – найгірший, погано – гірше – найгірше, зло*. Сигніфікат цих лексем фактично тотожний конотату.

Отже, категоризація ціннісних концептів вирізняється тим, що різні рівні абстрактності накладаються тут на категоріальні дихотомії, які відображають внутрішній і зовнішній світи та об'єкт і його оцінювану властивість. Ієрархічна систематизація ціннісних концептів може бути здійснена й представлена за допомогою схеми Е. Рош з урахуванням профілюючих дихотомій «об'єкт – оцінювана властивість» та «суб'єктивне – об'єктивне».

Перспективним вважаємо аналіз конкретних концептуальних та лексико-семантичних полів, що містять і репрезентують аксіологічні концепти, у відповідності до описаної схеми – для підтвердження її дієвості, для систематизації відповідних фрагментів мовної картини світу, для виявлення поки що неспостережених закономірностей категоризації ціннісних концептів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравцова Н.М. Оценочная категоризация интеллектуальных способностей человека в современном английском языке : автореф. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки»/ Надежда Михайловна Кравцова; Тамбовский ГУ им. Г.Р.Державина. – Тамбов, 2008. – 18 с.
2. Bartmiński J. Miejsce wartości w językowym obrazie świata // Językowe podstawy obrazu świata / Jerzy Bartmiński. – Wydanie 3. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2009. – S. 131-150.
3. Bartmiński J. O profilowaniu pojęć // Językowe podstawy obrazu świata / Jerzy Bartmiński. – Wydanie 3. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2009. – 328. – S. 89-97.
4. Puzynina J. Jak pracować nad językiem wartości? / Jadwiga Puzynina // Język a kultura. T.2; pod red. Jadwigi Puzyniny i Jerzego Bartmińskiego. – Wrocław, 1991. – S. 129–137.
5. Болдырев Н.Н. Оценочные категории как формат знания / Николай Болдырев // Исследование типов знаний и проблема их классификации : сб. науч. трудов / Тамбовский ГУ им. Г.Р.Державина. – Москва-Тамбов : Издательский дом ТГУ имени Г.Р. Державина, 2008. – С. 25-37.

6. Болдырев, Н.Н. Структура и принципы формирования оценочных категорий / Николай Болдырев // Слобовью к языку: сб. науч. тр. / ИЯ РАН, Воронежский государственный университет. – Москва – Воронеж, 2002. – С. 103-114.

7. Чекулай И.В. Ценность и оценка в категориальной структуре современного английского языка: дис. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Игорь Владимирович Чекулай; Белгородский ГУ. – Белгород, 2006. – 473 с.

8. Rosch E. Principles of Categorization / Eleanor Rosch // Cognition and categorization; E. Rosch and B. Lloyd (eds). – Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum, 1978. – P.27-48.

9. Вежбицкая А. Толкование эмоциональных концептов // Язык. Культура. Познание : пер. с англ. / Анна Вежбицкая; отв. ред. и сост. М. Кронгауз. – М. : Русские словари, 1996. – С. 326-375. ISBN 5-89216-00205.

10. Кононенко В.І. Етнолінгводидактика: національно-культурні цінності : навч.-метод. рекомендації / В. І. Кононенко / АПН України, Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ : [б.в.], 1997. – 51 с.

УДК 821.161.1

Курьянов С.О.

(Симферополь, Украина)

ПЕРВЫЙ КРЫМСКИЙ МИФ

(Об одном из претекстов Крымского текста русской литературы)

Кримський текст сформувався в російській літературі XIX століття. Претекстом його був Кримський міф. Цей міф неоднорідний і складається з різних фундаментальних константних текстів. У даній статті показано, як формувався міф про святість Кримської землі у X–XIII століттях.

Ключові слова: *Крым, Крымский текст, Крымский миф, Херсонес, христианські сказання, давньоруська література.*

Крымский текст сформировался в русской литературе XIX века. Претекстом его был Крымский миф. Этот миф неоднороден и состоит из разных фундаментальных константных текстов. В данной статье показано, как формировался миф о святости Крымской земли в X–XIII веках.

Ключевые слова: *Крым, Крымский текст, Крымский миф, Херсонес, христианские сказания, древнерусская литература*

Crimean text emerged in Russian literature of the XIX century. Crimean myth was its pretext. This myth is heterogeneous and consists of various fundamental constant texts. This article shows how in X–XIII centuries to configure the myth of the sanctity of the Crimean land.

Key words: *Crimea, Crimean text, Crimean myth, Hersonissos, Christian legends, ancient Russian literature.*

© Курьянов С.О., 2013